

hş.) tarafından yayımlanan eseri Edward Fitzgerald özet halinde İngilizce'ye (London 1856), Auguste Briceux Fransızca'ya (Paris 1911), Kemal S. Aini Rusça'ya (Douşanbe 1977), Lâmiî Çelebi (ö. 938/1532) ve Abdülvehhab Tarzî (İstanbul 1944) Türkçe'ye tercüme etmişlerdir. 3. *Tuḥfetü'l-Ahrâr*. Nizâmî-i Gencevî'nin *Maḥzenü'l-esrâr*'ı ve Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin *Maḥla'u'l-envâr*'ının üslûbunda yazılan eser dinî, ahlâkî ve edebî konuları ihtiva eden yirmi bölümden (makale) oluşur. Câmî bu eseri mürşidi Ubeydullah Ahrâr'a armağan etmiştir. Mensur bir mukaddimenin ardından gelen dört münâcât, beş na't, Bahâeddin Nakşibend'in faziletlerine dair menâkıbnâme mahiyetinde bir kısım ve Ubeydullah Ahrâr hakkında uzunca bir methiyeden sonra eserin bölümlerine geçilir. Burada Hz. Âdem'in yaratılışı, namaz, zekât, hac, uzlet, sükûn, felekler, mutasavvıflar, zâhir ulemâsı, gençlik, ihtiyarlık, iyilik, güzellik ve aşk gibi çeşitli konular işlenmiştir. 894 (1489) yılında tamamlanan ve 1710 beyitten meydana gelen eser "müfteilün müfteilün fâilün" vezniyle yazılmıştır. *Tuḥfetü'l-Ahrâr* ilk olarak Forbes Falconer tarafından yayımlanmış (London 1848), 1869'da Leknev'de taş baskısı yapılmıştır. Rahmi Mehmed Çelebi'nin (ö. 1000/1592) Türkçe'ye çevirdiği eseri Şemî Farsça olarak şerhetmiştir. 4. *Şubḥatü'l-ebrâr*. Ağır bir üslûpla yazılmış mensur mukaddime, na't ve padişaha dua ile başlayan eser dinî, tasavvufî, ahlâkî konuların ele alındığı kırk bölüme ayrılmıştır. Câmî'nin bu eserde kullandığı "fâilâtün fâilâtün fâilât" veznini kendisinden önce sadece Emîr Hüsrev-i Dihlevî *Nûh Sipîhr* adlı mesnevisinin birkaç beytinde kullanmış, Câmî'den sonra bu vezinle başka mesnevi yazılmamıştır. 2700 beyit olan eser Sultan Hüseyin Baykara'ya ithaf edilmiştir. *Şubḥatü'l-ebrâr* ilki Kalkûta'da (1818) olmak üzere birkaç defa basılmıştır. 5. *Yûsuf u Züleyhâ*. Nizâmî'nin *Hüsrev ü Şîrin*'i, Gürgânî'nin *Vîs ü Râmîn*'i üslûbunda "mefâilün mefâilün feülün" vezniyle yazılan eser 889'da (1484) tamamlanmış olup 4000 beyitten meydana gelir. Câmî'nin en tanınmış mesnevisi olan *Yûsuf u Züleyhâ*'nın birçok baskısı yapılmış, V. E. von Rosenzweig tarafından Almanca'ya (Vienne 1824), A. Rogers tarafından İngilizce'ye (London 1889) ve Auguste Briceux tarafından Fransızca'ya (Paris 1927) tercüme edilmiştir. 6. *Leylâ vü Mecnûn*. Nizâmî ile Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin *Leylâ vü Mec-*

nûn'larına nazîre olarak yazılmıştır. 889 (1484) yılında tamamlanan mesnevi "mefâilün mefâilün feülün" vezniyle yazılmış olup 3760 beyittir. Eseri A. L. Chezy Fransızca'ya (Paris 1805) ve Hartmann Almanca'ya (Leipzig 1807) çevirmiştir. 7. *Ḥirednâme-i İskenderî*. Aristo, Eflâtun, Sokrat gibi filozofların İskender'e öğütlerini, İskender ile bu filozoflar arasındaki konuşma ve mektuplaşmaları anlatan eser Nizâmî'nin *İskendernâme*'si-ne nazîre olarak yazılmıştır. "Feülün feülün feülün feülün" vezniyle kaleme alınan ve Sultan Hüseyin Baykara'ya ithaf edilen bu mesnevi Taşkent (1913) ve Leknev'de (1923) basılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Câmî, *Heft Evren* (Nşr. Âgâ Murtazâ), Tahran 1337 hş.; a.mlf., *Divân-ı Kâmil* (nşr. Hâşim Râzî), Tahran 1341 hş., s. 295-297; a.mlf., *Salaman and Absal* (trc. Kamal S. Aini), Douşanbe 1971, s. 19-23; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi* (haz. Süleyman Uludağ – Mustafa Kara), İstanbul 1995, s. 32-33, 569, 570; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, II, 644-649; Flügel, *Handschriften*, I, 564-570; Ethé, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, s. 754-756; Browne, *LHP*, III, 516-540; Ali Asgar Hikmet, *Câmî*, Tahran 1363 hş., s. 183-203; a.mlf., *Câmî, Hayatı ve Eserleri* (trc. M. Nuri Gençosman), İstanbul 1991, s. 300-328; Karatay, *Farsça Yazmalar*, s. 244-258; Zehrâ-yi Hânlerî, *Rahnûmâ-yı Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran 1341 hş., s. 99, 146, 207-208; Âsaf Hâlet Çelebi, *Molla Câmî*, İstanbul, ts. (Kanaat Kitabevi), s. 56-62; FME, I, 416-420; Münzevî, *Fihrist*, IV, 2706-2712, 2780, 2892, 2912, 2914, 3100, 3312-3316; Nefisî, *Târîh-i Nazm u Negr*, I, 287; Ferheng-i Fârsî, V, 777-779; Rypka, *HIL*, s. 287; Hânâbâ, *Fihrist*, tür.yer.; M. Nazif Şahinoğlu, *Nuvidî-yi Sîrazî ve Salaman u Absal*, İstanbul 1981, s. 15-20; G. Morrison v.dğr., *History of Persian Literature*, Leiden-Köln 1981, s. 140; Hicabi Kurlangîç, *Câmî'nin Subḥatü'l-ebrâr Mesnevisi ve Çevirisi* (yüksek lisans tezi, 1989, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Yusuf Öz, *Câmî, Tuḥfetü'l-ahrâr ve Türkçe Çevirisi* (yüksek lisans tezi, 1990, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); İraj Dehghan, "Jamî's Salaman and Absal", *JNES* (1971), s. 118-126; Cl. Huart – (H. Massé), "Djâmi", *El²* (İng.), II, 421-422; P. Heath, "Salâmân and Absâl", a.e., VIII, 920-921.

RIZA KURTULUŞ

HEFT HÂN

(هفت خوان)

Nev'îzâde Atâî'nin
(ö. 1045/1635)

dönemin İstanbul hayatından
izler taşıyan mesnevisi.

Başında "heft" (yedi) kelimesinin yer aldığı yedi bölümlük mesnevi yazma geleneği Türk edebiyatına Fars edebiyatından girmiştir. "Heft hân" ifadesi Firdev-

sî'nin *Şâhnâme*'sinde, Mâzenderan'da esir olan Keykâvus'u kurtarmaya giden Rüstem'in her birinde devlerle çarpıştığı yedi konağı ve Güştasb'in Ercasb tarafından esir edilen kızlarını kurtarmak için yola çıkan İsfendiyar'ın savaştığı yedi durağı anlattığı iki bahiste geçmektedir. Bundan dolayı Rüstem ve İsfendiyar'ın her savaştan sonra zaferlerini kutlamak üzere düzenledikleri ziyafet ve şölenlere "heft hân" (yedi sofrâ, yedi ziyafet) denilmiştir.

Fars edebiyatında yedi bölümlük macera anlatımlarına "heft" kelimesiyle başlayan isimler verilmiştir. Bu mesnevilerin genel özelliği, esas çerçeveyi oluşturan bir hikâye içinde yer alan yedi küçük hikâyeden meydana gelmeleridir. Bunların ilk örneği, Nizâmî-i Gencevî'nin binbir gece masallarından esinlenerek 593'te (1197) yazdığı *Heft Peyker*'dir (*Behrâm-nâme*, *Heft Gûnbed*). Nizâmî, esas hikâyeyi *Şâhnâme*'de Behrâm-ı Gûr hakkında yazılanlardan almış (İlaydın, V [1936], s. 275-290), bu çerçeve içine yedi hükümdar kızının Behrâm'ı avutmak için anlattığı yedi hikâyeyi yerleştirmiştir. Nizâmî'nin bu eserine İran şairlerinden Eşref-i Merâgî *Heft Evren*, Râî Hidâyetullah *Heft Peyker* ve Hâtîfî *Heft Manzar* adlarıyla nazîreler yazmışlardır. Nizâmî'ye yazılan nazîrelerde bu plana aynen sadık kalındığı söylenemezse de mesnevilerin kuruluşu genellikle birbirini andırır.

Türk edebiyatında bu tür ilk mesnevi Ali Şîr Nevâî'nin, "yedi"nin Arapça karşılığı olan "seb'a" kelimesini kullanarak adlandırdığı *Seb'a-i Seyyâre*'sidir. Anadolu'da Bursalı Şah Ali Ulvî, Kudsî Çelebi ve Trabzonlu Ramazan'ın bu yolda mesnevi yazdıkları kaynaklardan öğrenilmektedir. Anadolu'da yazılıp günümüze ulaşan en eski *Heft Peyker* Aşki-i Kadîm'in eseri olup 861'de (1456-57) tamamlanmıştır (Kut, *TDAY Belleten* [1973], s. 127-151). Bunlardan sonra Ahmed Rıdvan'ın *Heft Peyker* (*Behrâm-ı Gûr*) adını taşıyan mesnevisi gelmektedir (Ünver, L/196 [1986], s. 84-97). Lâmiî'nin ölümünden sonra damadı Rûşenîzâde tarafından tamamlanan *Heft Peyker* tercümesi de aynı yolda yazılmış bir Türkçe mesnevidir (Kut, *JNES*, sy. 35 [1976], s. 73-93).

Atâî'nin *Hamse*'sinin dördüncü mesnevisi olan *Heft Hân* bu tür eserlerin Türk edebiyatındaki en başarılı örneğidir. *Heft Hân* plan bakımından Nizâmî'nin eserine benzerse de konusu büyük ölçü-

de ondan farklıdır. 1036'da (1627) altı ay içinde tamamlanarak o tarihte Rumeli kazaskeri bulunan Ahîzâde Hüseyin Efendi'ye sunulan *Heft Hân* kendi türündeki eserlerle aynı vezinde (feilâtün mefâilün feilün) yazılmıştır. Şair eserinin yaklaşık 3000 beyit olduğunu söyler, Turgut Karacan'ın on nüshayı karşılaştırarak yayımladığı tenkitli metne göre ise (bk. bibl.) mesnevi 2787 beyittir.

Heft Hân tevhid, münâcât, na't, mi'râciyye, IV. Murad'a övgü ve sebep-i te'lîf manzumelerinden oluşan 456 beyitlik bir girişle başlar. Daha sonra İstanbul'da bir güzele gönül veren ve onun aşkı ile kendini kaybeden bir âşkın hikâyesi anlatılır. Bu âşkın yedi dostu tarafından Gök-su'ya götürülmesi, Akbaba'nın suyundan şifa umulması ve sandalla gezintiye çıkarılması bir sonuç vermeyince arkadaşlarından her biri onu teselli için birer hikâye anlatmaya başlar. Gerek ana hikâye gerekse diğer yedi hikâye yerli hayata yönelik unsurlarla zenginleştirilmiştir. Özellikle bazı vak'aları İstanbul ile Bursa ve Edirne gibi Osmanlı şehirlerinde geçen iki hikâyede (1 ve 7. hikâye), eski mesnevi geleneğinde rastlanmayan gerçekçi mekân ve çevre tasvirlerine yer verilmiştir. Bu hikâyelerdeki bazı parçaların Osmanlı başşehirine ve taşra hayatına yönelik bilgiler ihtiva etmesi, bunlarda İstanbul halkının dinî ve içtimâî hayatına dair unsurlarla halk hikâyelerinden alınmış anekdotlara yer verilmesi, eserdeki anlatımın bazı atasözleri ve mahallî tabirlerle zenginleştirilmesi ve hikâye kahramanları arasında halk ve esnafın da yer alması *Heft Hân*'ı, konuları genelde hayalî ülkelerde geçen mesnevilerden ayırır. Türkçe kelimelerle zenginleştirilmiş bir nazım diline sahip olan yedinci hikâyeden sonra mesnevi, âşkın kendine gelmesi ve o zamana kadar sadakatini deneyen sevgilisine kavuşması ile son bulur.

Eserde yedi kişi tarafından anlatılan yedi hikâyedeki başlıca olaylar Şam, Çin-i Mâçîn, Gazne, Bağdat, Rey, Belh ve İstanbul'da geçer. Hakiki âşktan nasibi olmayan Behrâm Şah'ı eserine kahraman olarak seçmesi ve aşka cinsî arzu karıştırması yüzünden Nizâmî'yi tenkit eden Atâî, kendisinden önceki Türk şairlerinin yaptığı gibi Nizâmî'yi tercüme etme yoluna gitmemiş, eserini gerçeğe uygun mekânlar içinde geçen ve yerli hayattan çizgiler taşıyan bir mesnevi şeklinde kaleme alarak ona kişiliğinin ve yaşadığı çağın damgasını vurmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Nev'îzâde Atâyî, *Heft-H'ân Mesnevisi: İnceleme-Metin* (haz. Turgut Karacan), Ankara 1974; Nâil Tuman, *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu*, İstanbul 1961, s. 176-188; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 77, 109, 124, 144; Tunca Kortantamer, *Nev'î-zâde Atâyî ve Hamse'si*, İzmir 1997, s. 230-245; a.mlf., "XVII. Yüzyıl Şairi Atâyî'nin Hamse'sinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Görüntüsü", *Eski Türk Edebiyatı-Makaleler*, Ankara 1993, s. 89-92, 100; Hikmet T. İlaydın, "Behram-ı Gür Menkabeleri", *TM*, V (1936), s. 275-290; Günay Kut [Alpay], "Aşkî'nin Heft Peyker Çevirisi", *TDAY Belleten* (1973), s. 127-151; a.mlf., "Lami'i Chelebi and His Works", *JNES*, sy. 35 (1976), s. 73-93; İsmail Ünver, "Ahmed-i Ridvân", *TTK Belleten*, L/196 (1986), s. 84-97; Abdülkadir Karahan, "Nev'î-zâde Atâ'î", *İA*, IX, 228; "Heft-hân", *TDEA*, IV, 205.

İSMAİL ÜNVER

HEFT İKLİM

(هفت اقلیم)

Emîn-i Ahmed-i Râzî'nin
(ö. 1002/1594'ten sonra)
kaleme aldığı tezkire
(bk. EMİN-i AHMED-i RÂZÎ).

HEKİM HANI

Malatya-Sivas yolu üzerinde
Selçuklu kervansarayı.

Hekimhan'da bulunan ve buraya adını veren kervansaray halk arasında Taşhan olarak da anılır. Biri Arapça-Ermenice-Süryânice olmak üzere üç ayrı dilde yazıl-

mış, diğeri yalnız Arapça olan iki inşa kitâbesinden, Malatyalı hekim Ebû Sâlim b. Ebû'l-Hasan tarafından yaptırıldığı ve 615 (1218) yılında başlayan inşaatının I. Alâeddin Keykubad döneminde (1220-1237) tamamlandığı, üçüncü bir kitâbeden de 1071 Muharreminde (Eylül 1660) Osmanlı mimarı Hasan Ağa tarafından tamir edildiği öğrenilmektedir.

Sultan hanları karakterinde olan yapı, çevresinde sivri tonozlu derin eyvanlar dizili geniş bir avlu ile (29 x 30 m.), buradan geçilen iki sıralı on kesme taş sütun üzerine oturtulmuş sivri tonozlarla örtülü, uzunluğuna üç nefli büyük bir kapalı mekândan (19 x 29 m.) meydana gelmektedir. Yazılı kaynaklarda mescid, hamam ve çeşme gibi mimari yapılara da sahip olduğu belirtilen kervansaray bugün büyük ölçüde harap durumdadır ve bu sebeple bazı bölümlerinin işlevi kesin biçimde tesbit edilememektedir. Eyvanlar değişik boyutlarda olup kullanılır durumdakilerinin önü yakın zamanlarda camekânla kapatılmıştır; köşe mekânları ise oda şeklindedir. Avlunun orta eyvanından, depo olarak kullanıldığı anlaşılan kapalı mahallin sütunlar arasında kalan orta nefine geçilir. 7,10 m. genişliğinde ki bu nefte, dikdörtgen kesitli sütunların üst taraflarında konsol şeklinde öne doğru çıkıntılar yer almakta ve orta tonozu tutan kemerler buralara oturmaktadır. Aydınlatma, arka duvardan neflere açılan yüksekçe üç mazgal pencere ile sağlanmıştır. Özellikle bu kısmın batı ve arka

Hekim Hanı'nın üç dilde yazılmış kitâbesi

